

४०५५

$\frac{10}{89}$ 451

विवाहविधि.
MARRIAGE RITUAL.

४०५६

विवाहविधि .

MARRIAGE RITUAL .

BY

RAMANBHAI MAHIPATRAM NILKANTH, B. A.

निर्देशक करनार

रमणुभाई महीपतराम नीलकंठ. एम. ए.

अभिलाषा.

युनैटेड प्रिन्टिंग एन्ड जनरल એજન્સી પ્રેસ.

सन् १८९७ ना २५ भा आइठ प्रभाणे १७७२ करावी

सर्व छक ग्रंथ कर्ताये पोताना; स्थायिन राख्याछे.

४० स० १८८८. संवत् १८४५.

DEDICATED

TO

Mrs. ASTON

PRESIDENT OF THE GUJARAT BRANCH

OF THE

NATIONAL INDIAN ASSOCIATION

WITH THE COMPILER'S RESPECTS.

મીસીસ. એસ્ટન

પ્રેસિડેન્ટ

નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસીએશન.

ગુજરાત ખાન્ધ,

એમને

આ પુસ્તક નિરૂપણ કરનારે

માનપૂર્વક અર્પણ કર્યું છે.

પ્રસ્તાવના.

આ લઘુ પુસ્તકમાં ગુજરાતના વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણોમાં ચાલતો વિવાહવિધિ આપ્યો છે. મૂળ ગૃહ્યસૂત્ર નામના વેદના અંગપરથી આ પદ્ધતિના સર્વ પ્રયોગ થયા છે. દેશના આચારને લીધે એમાં કેટલીક ક્રિયાઓનો ઉમેરો થયો છે. સૂત્રકાર ઋષિઓના સમયમાં લગ્ન કેવી દૃષ્ટિથી જોવાતાં અને તે પ્રસંગે કેવી પ્રતિજ્ઞાઓ અપાતી તે બતાવવું એ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય હેતુ હોવાથી આચારની સર્વ સૂચનાઓ અહિં મૂકી દીધી છે. આચારની સૂચનાઓમાં મંત્ર કે શ્લોક બણવાનું નથી તેથી તેમાં ધણું મહત્ત્વ નથી.

આ પુસ્તક રચવામાં ત્રણ ગ્રંથોની મદદ લીધી છે: વિવાહપદ્ધતિની સુરતથી મળેલી જે પ્રતો અને સંસ્કાર પદ્ધતિ નામે એક જૂનાગઢમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું પુસ્તક. આ ત્રણમાં ઊંચો ફેર નથી. જૂનાગઢવાળા પુસ્તકમાં સ્વસ્તિવાચનના કેટલાક મંત્ર ને શ્લોક વધારે છે, તે અહિં દાખલ કર્યા નથી. વળી એ પુસ્તકમાં આચારની સૂચનાઓ આપેલી છે. સુરતની પ્રતોમાં તે નથી. જ્યાં કોઈ ઠેકાણે વેદના મંત્રમાં અશુદ્ધિ હતી તે મેક્સમ્યુલરે પ્રસિદ્ધ કરેલા ઋગ્વેદને આધારે સુધારી છે.

મુંબાઈમાં નિકળતા જ્ઞાનદોષ નામના મરાઠી ચોપાનીઆમાં આપેલા વિવાહવિધિનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે.

સ્વસ્ત્યનના શ્લોક મૂળ સૂત્રમાંના નહિ પણ પછીથી ઉમેરાયેલા છે, અને તે કવળ લગ્નને નહિ પણ સર્વ વિધિને પ્રસંગે જોલાય છે.

હાલ આ સર્વ મંત્ર અને શ્લોક સમજ્યાવગર ઝડપથી બણાય છે તેથી લગ્નની પ્રતિજ્ઞાઓનું મહત્ત્વ ઠાઈના ધ્યાનમાં આવતું નથી. વિવાહવિધિની આ નિર્યંકતા દૂર કરવાના હેતુથી સર્વના અર્થ પણ સાથે આપ્યા છે. ક્રિયાની સૂચનાઓ બાપાન્તર કરી ગુજરાતીમાંજ આપી છે. બણવાના મંત્ર અને શ્લોક મૂળ અને બાપાન્તર બન્નેમાં આપ્યા છે. વેદના મંત્રોના અર્થ સાચાણાચાર્યના બાબ્યને આધારે કર્યા છે.

બરે આપવાની પ્રતિજ્ઞા પરથી જ્યાં જ્યાં પત્નીના સંબંધ વિશે અગત્યનું અનુમાન નિકળે એવું છે ત્યાં ત્યાં તે બતાવ્યું છે. જે અંશનું વિવેચન અહિં કરવું વધારે યોગ્ય છે.

બરને મધુપર્કથી આવકાર આપવાનો સંકલ્પ લેતાં કન્યાનો પિતા “કન્યા સાર આવેલા આ સ્નાતક વરની પૂજા કરીશ” એમ કહે છે. આનો

અર્થ વધારે સ્પષ્ટ કરવો જરૂરનો છે. અક્ષયારીના એ વર્ગ ઉપકુર્વાણુ. અક્ષયર્યનો કાળ પૂરો થયા પછી જે હમ્મેશા ગુરૂનં વર રહે & અક્ષયર્ય પાળે તે નૈષ્ઠિક અક્ષયારી. વેદાદિનો અભ્યાસ પૂરો કરી ગૃહસ્થા મમાં પ્રવેશ કરવા પોતાને ઘેર પાછો આવે તે ઉપકુર્વાણુ અક્ષયારી. પોતા ઘેર જવા નિકળ્યા પહેલાં ઉપકુર્વાણુ અક્ષયારી ગુરૂને ઘેર સ્નાન વગેરેની ક્રિયા કરે સારે તે સ્નાતક કહેવાય. કન્યાના લગ્ન વખતે પિતા સ્નાતક વરને કન્યા આપવાનો સંકલ્પ કરેછે. પણ કેટલા પોતાની પુત્રી સ્નાતક વરને આપેછે? અભ્યાસનો વખત પૂરો થયા પછી લગ્ન કરવાનો જૂનો આશ ન પાળવો સારે તેમ કરવાની ખોટી પ્રતિજ્ઞા લેવાની શી જરૂર?

ખીજું ધ્યાનમાં લેવા જોગ એ છે કે કન્યા સારા આવેલા વરને આપકાર આપી કન્યા દાતા તેની પૂજા કરેછે, તેને પોતાની કન્યાનું દાન કરેછે અને તે પછી વર વધુ સાથે હોમ કરેછે, એ સર્વ વિધિમાં વરના પિતાને કંઈ પણ ભાગ લેવાનો નથી. આપરથી સહજ અનુમાન નિકળેછે કે સૂત્રકાર ઋષિઓના સમયમાં લગ્ન એવડી જામરે થતાં કે સધળી અવસ્થા જાતેજ કરવાને વર સમર્થ હોય.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે કે જેમના વખતના વિધિ પ્રમાણે હાલ લગ્ન થાય છે તેઓ ખાળપણે લગ્ન કરતા નહોતા. પાણિગ્રહણ કરી વર કહેછે કે આ સર્વ શ્રેમતી કૃતિછે, તે આ અનુમાનને 'પુષ્ટિ' આપે છે. 'કામ! આ સહુ તાર્ક' એ વચન બાળકને બોલવાનું છે, એમ કોણ કહેશે? પત્ની સાથેના સંબંધની સમપટ્ટીમાંની અને ખીજી ગંભીર પ્રતિજ્ઞાઓ નાના બાળક પાસે લેવડાવવી એ નિર્દયતા આચરતાં દરેક વિચારવંત મનુષ્યે સંકલ્પ પામવું જોઈએ. હાલતો, કન્યાદાતાની અને વરની સધળી પ્રતિજ્ઞાઓ અને સંકલ્પે ગોરજ કરેછે અને અર્થ ન સમજવાને લીધે બધું અપારાધ બોલી જાયછે, તેથી જ્યાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં તેના ગીરવનું ભાન થવું જોઈએ, ત્યાં માત્ર નિરર્થક દમ્ભપર હાસ્ય ઉપજેછે. અર્થ સમજ્યા વિના કરેલા વિધિનું પ્રયોજન કશું નથી.

આ પુસ્તકમાં વિવાહવિધિ આપ્યો છે તે ઋગ્વેદીનો છે. યજુર્વેદીના વિધિમાં જાઝો ફેર નથી. એ પદ્ધતિમાં કન્યાદાનમાં સંપ્રદાન ને બદલે સંપ્રતિન પાદન છે અને દાતાને નમમ કહેવાનું નથી. અશ્મારોહણ એકજવાર અને તે પાણિગ્રહણની પહેલાં છે.

લગ્નનાજ દિવસનો વિધિ વિશેષ વિચારનો વિષય છે અને તેજ અહિં આપ્યો છે.

